

Jánošík v Aréne: Mýtus s otáznikom

Daja Weingreen | Pravda | 16.05.2021

Diváci, ktorí niekoľko sezón sledovali občiansky cyklus v divadle Aréna, majú opäť ojedinelú príležitosť. Tou je divadelná hra Jánošík - prípad vraha?, ktorú môžu zhliaďnúť už aj naživo v pondelok 17. mája.

Text divadelnej hry bol napísaný na objednávku divadla Aréna, inscenácia vznikla v spolupráci s Historickým ústavom SAV pod odborným vedením Diany Duchoňovej. Legendárna postava nášho národného hrdinu Juraja Jánošíka sa tak dostáva pod jasnozrivý drobnohľad a paľbu neúprosných logických úvah či vyústení. Z análov (matričných záznamov z krstu, nie dátumov narodení či súdnych spisov) sa dozvedáme o pomerne rozšírenom mene Juraj Jánošík v okolí Varína a Terchovej koncom 17. storočia.

Z miništranta kuruc

Životný príbeh slovenského mladého hrdinu Jurka Jánošíka (Richard Autner) sa odvíja na laze „u Janošuoŕ“ neďaleko Terchovej. Mať ho zverila do rúk milostivého pána farára, aby sa ako miništrant naučil správať v mene Božích prikázaní. No Jurka viac láka behať za ženskými sukňami. Očarila ho zmyselná Lita Jančina (Bronislava Kováčiková). Mladá herečka Broňa Kováčiková sa zhostila všetkých svojich ženských rolí v tejto hre s bázňou.

Nie v zmysle strachu pred nevyspytateľným božstvom, ale pokory k svojim tzv. stvoriteľom – režisérovi Jakubovi Nvotovi, s ktorým už spolupracovala napríklad v muzikáli Matúš Čák Trenčiansky, či k dvornej dramaturgičke divadla Aréna, Saši Sarvašovej, alebo autorovi hudby a textov piesní Martinovi Geišbergovi. Geišbergova hudobná zložka opäť nesklamala. Zacinkala o srdce, keď bolo treba, a pritvrdila a rozohnila divákov v burcujúcich okamihoch Rákócziho povstania, do ktorého naverbovali aj Juraja Jánošíka. Niet sa čo diviť, zmietaný hladom a zimou (malá ľadová doba v 17. a 18. storočí) sa dal presvedčiť ľahko ne jeden mládenec.

Richard Autner v postave Jánošíka a zároveň slovenského dejateľa, básnika Janka Kráľa naplnil predstavy divákov. Na scéne pôsobí jeho heroická postava Jánošíka sošne, no ľudsky a presvedčivo. Azda by mu človek naozaj odpustil, že sa zdecimovaný po vojenských bitkách, v ktorých vojak stráca morálne zábrany, pretože zabíja a drancuje raz na strane povstalcov, potom na strane cisárskej armády, nevedel zaradiť do bežného života.

Zbojnícke družiny sa v tej dobe vytvárali hromadne v súvislosti s vojnami, hospodárskym úpadkom, morovými epidémiami. Nebol to v 17. storočí nezvyčajný jav. Vodcovia a velitelia porazených vojsk emigrovali alebo prisahali vernosť cisárskemu dvoru. Podobne ako Laco Ocskay, Jánošíkov veliteľ, v podaní Juraja Loja, ktorý zabodoval vo filme Šarlatán Agnieszky Holland.

V dramatickej situácii sa Laco Ocskay, potrudžený pálenkou, vyznáva vojakovi Jánošíkovi z rozpoltenosti vlastnej mysle, straty sebaúcty, keď nevie, na čej strane vlastne bojuje. Boj za niečo také ušľachtilé, ako je sloboda, sa mu rozplýva v oblakoch pušného prachu. Do popredia sa derie snaha vyrvať si čo najviac na lepšiu existenciu pre seba a svoje deti. Či to nie je akási paralela so súčasným stavom sveta? Na túto otázku si musí divák odpovedať sám.

Zbojnícke chodníčky

Zatiaľ príbeh unáša zbojníckeho kapitána Juraja Jánošíka, čo prisahal vernosť Uhorčíkovi (Ondrej Koval'), do ďalších turbulentných dobrodružstiev. So svojou suitou regrutovanou väčšinou z nižších sociálnych vrstiev, zbíja a lúpi. Kone, dobytok, potraviny, súkno, peniaze, veci, ktoré sa dajú rýchlo použiť.

Rastú zápisy v úradných spisoch okradnutých obetí. Jánošíkova družina sa však nezastaví. Šperky a zlato musí odpredávať cez sprostredkovateľov. Sú medzi nimi aj samotní zemanovia, za čo dostávajú časť z lupu alebo vinníkov kryjú. Nad družinou Jánošíka drží ochranné krídla malohontský podžupan Pavol Lányi (Ondrej Koval').

Kameň úrazu nastáva, keď prepadnú a olúpia manželku cisárskeho veliteľa Rudolfa Schardona (Elena Podzámska). Elena Podzámska si rolu Schardonky skvelo užíva, jej part nasrdenej obscénnej dámy vyrušil zamyslené publikum a odľahčil temnotu tej doby. Humor a piesne boli divákovi celkovo podávané s citom a v pravej chvíli. Občas prekvapili paradoxy či metafory ako napríklad úryvok piesne Karla Kryla Anděl. Diváka ponorili do bôľnej melanchólie myšlienok o večnom zápase ľudského tvora nad zložitou svetom a vlastných hriechov.

Herecké obsadenie vzhľadom na obmedzený počet účinkujúcich sa vyznačuje schopnosťou prechádzať plynule z roly do roly tak, že divák prekvapivo nezbadá tento hendikep, ba čo viac, ponúka hercom pestrú paletu charakterov. Väčšina účinkujúcich hercov sú zdatní speváci a hudobníci, takže prepojenie jednotlivých zložiek hry pôsobilo osviežujúco.

Nevyjasnená vražda

K priťažujúcim skutkom Jánošíkovej družiny sa pridružila vražda katolíckeho farára z Domaniže, ktorého hrá Roman Pomajbo. Na cisárskom dvore sú znepokojení, cisár Leopold I. vydal mandát v roku 1699 bratislavskej stolici, kde zakazoval prepúšťanie zbojníkov, ktorí by sa vykupovali z trestu.

V tejto súvislosti treba zrejme poopraviť známe príslovie, že Jánošík bohatým bral a chudobným dával. Vykupovať sa u vrchnosti zo zločinov musel za svoju krátku zbojnícku kariéru pomerne často. Priznal sa k viacerým krádežiam, čím chcel zmierniť svoj trest, no vražda katolíckeho farára ostala neobjasnená.

O existujúcich súdnych spisoch po Jánošíkovej smrti museli pravdepodobne vedieť aj niektorí zo Štúrových súkmeňovcov. V divadelnej hre Jánošík. Prípado vraha? sa s touto „chybičkou krásy“ dobre stavaného mladého junáka Juraja Jánošíka pasuje básnik Janko Kráľ (Richard Autner). Michal Miloslav Hodža (Kamil Mikulčík) a

Gašpar Fejérpataky – Belopotocký (Ondrej Koval') videli zrejme svet prozaickejšie. Jánošík zomrel v rozpuku svojej mladosti potupnou, krutou smrťou zavesený na hák pre výstrahu ostatným, čo určite vzbudzuje oprávnený súcit.

Pochádzal z rázovitej oravskej obce, z rodiny poddaných roľníkov, ktorí boli sužovaní biedou a zimou. Bojoval ako kuruc v Rákócziho (Kamil Mikulčík) povstaní, aby získal slobodu pre nevoľníkov. Vzoprel sa vrchnosti. Básnik Janko Kráľ našiel v ľudových zbojníckych príbehoch a piesňach inšpiráciu. No zbojníckych družín bolo v tých časoch viac, spomínajú sa v historických prameňoch. Preto je ťažké určiť, kedy a vďaka komu sa udiala transformácia neznámeho zbojníka na národný mýtus.

Podľa Jána Vilikovského boli ľudové zbojnícke piesne obľúbené tiež vo vidieckych zemianskych kúriách. Zemaniam si zapisovaním a veršovaním krátili čas svojej ľubovôle. V tlačených starých Novinách literárneho umění sa v roku 1785 objavuje „Znamenitá kázeň gedneho kazatele za dnu hlavnjho zbojnjka Janošjka“.

Hra Jánošík – prípad vraha? je určite prínosom po obsahovej a aj formálnej stránke pre svoj nový pohľad na nášho národného hrdinu Jánošíka.